

УДК 343.98:343.341(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2025.25.59>

Кіліміченко Х.Ю.

*аспірантка кафедри кримінального процесу**Національний університет «Одеська юридична академія»*

ORCID ID: 0009-0002-7262-8828

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ ЖІНКАМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Вступ. В умовах повномасштабної збройної агресії проти України злочини проти основ національної безпеки набули якісно нових рис, що зумовлено трансформацією суспільно-політичних процесів, зміною режимів функціонування державних інституцій та активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій у злочинній діяльності. Такі посягання характеризуються підвищеним рівнем суспільної небезпеки, системністю, багаторівневістю та тісним зв'язком із воєнною, інформаційною, економічною й гуманітарною сферами, що істотно ускладнює їх виявлення та розслідування.

Особливе значення у криміналістичному забезпеченні протидії злочинам проти основ національної безпеки має дослідження обстановки їх учинення як одного з ключових елементів криміналістичної характеристики. Саме обстановка вчинення злочину відображає сукупність просторово-часових, соціальних, організаційних, інформаційних та психологічних умов, у межах яких формується і реалізується злочинний умисел, визначаються способи дій винних осіб та особливості слідової картини. Аналіз зазначеного елемента дозволяє виявити закономірності механізму злочинної діяльності та має істотне значення для побудови слідчих версій і вибору тактичних прийомів досудового розслідування.

Водночас сучасна слідча практика свідчить про зростання ролі жінок у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України. У реаліях воєнного часу жінки можуть висту-

пати не лише у допоміжних ролях, а й як безпосередні виконавці, координатори, інформатори або організатори злочинної діяльності. При цьому умови та обстановка вчинення таких злочинів за участю жінок мають низку специфічних особливостей, пов'язаних із соціальними ролями, способом життя, професійною діяльністю, рівнем інтегрованості у цивільне та військове середовище, а також із використанням жінок як менш підозрілих суб'єктів злочинної активності.

Незважаючи на актуальність зазначеної проблематики, у криміналістичній науці питання обстановки вчинення злочинів проти основ національної безпеки, що вчиняються жінками, залишається недослідженим. Переважна більшість наукових праць зосереджується на загальних питаннях кваліфікації, обстановки реалізації злочинного умислу, способах злочинної діяльності або характеристиці особи злочинця без урахування гендерно зумовлених особливостей вчинення окремих видів злочинів, що входять до системи посягань на основи національної безпеки. Це знижує ефективність криміналістичних рекомендацій та ускладнює їх практичне застосування в діяльності органів досудового розслідування.

Постановка завдання. З огляду на викладене, **метою** даної наукової статті є дослідження та криміналістична характеристика обстановки вчинення жінками злочинів проти основ національної безпеки України, виокремлення її типових ознак та закономірностей, а також визначення їх значення для

вдосконалення методик розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що в останні десятиліття спостерігається активізація наукових досліджень проблематики виявлення, розслідування та кваліфікації злочинів, що посягають на основи національної безпеки України. Це обумовлено як самою значущістю даної тематики, так і об'єктивними умовами, у яких правоохоронній системі України доводиться боротися їх загрозами національній безпеці починаючи з 2014 року. Цьому питанню присвячені окремі публікації В.Г. Гончаренка, В.А. Колесника, Л.М. Лобойка, Є.Д. Лук'янчикова, В.Т. Нора, М.А. Погорецького, В.О. Попелюшка, В.О. Ходановича, О.А. Чувакова, Р.Л. Чорного, М.Є. Шумили та інших. На рівні дисертаційних досліджень все частіше розглядаються проблемні питання, пов'язані із виявленням та розслідуванням окремих видів злочинів, що входять до системи кримінальних правопорушень, які посягають на національну безпеку та її окремі складові.

Що стосується наукової розробки положень, присвячених дослідженню обстановки вчинення злочину, то необхідно відзначити важливий вклад у дослідження даної проблематики таких вчених-криміналістів, як Л.І. Аркуша, В.А. Динту, В.А. Журавель, В.О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.В. Тіщенко, В.Ю. Шепітько та деякі інші. Необхідно підкреслити, що розробка жодної методики розслідування конкретного виду кримінальних правопорушень не обходиться без детального дослідження особливостей їх криміналістичної характеристики, у тому числі – й обстановки, у якій безпосередньо реалізовується злочинний умисел.

Результати дослідження. В.А. Динту досить справедливо говорить про те, що як один із основних елементів криміналістичної характеристики обстановка злочину суттєво впливає на поведінку злочинця та вибір ним об'єкту, способу, засобів злочинного пося-

гання. До розуміння обстановки злочину вчена пропонує підходити на теоретичному та практичному рівнях. На теоретичному рівні, на її думку, поняття обстановки злочину є «системою типових даних стосовно факторів об'єктивної реальності, що визначають сукупність умов, в яких відбувався процес підготовки, реалізації та приховування кримінального правопорушення, та які знаходять своє відображення й оцінку у системі криміналістичної характеристики злочинів. На практичному рівні, – зазначає В.А. Динту, – обстановка злочину – це середовище, в якому вчинялися дії з підготовки, реалізації та приховування злочину, яке має бути досліджено, проаналізовано та зафіксовано з метою забезпечення швидкого, повного та ефективного розслідування кримінальних правопорушень». [1, с.191-192]. На нашу думку, у структурі криміналістичної характеристики як певної узагальненої інформаційної моделі обстановка злочину справді виступає науково опрацьованим продуктом узагальнення найбільш типових сукупностей умов, часу та місця, в яких реалізується механізм злочину конкретного виду кримінального правопорушення. Проте цінність криміналістичних розробок положень методики і тактики розслідування певних видів злочинів безпосередньо залежить можливості їх успішного застосування на практиці. Відповідно наведені теоретичний та практичний рівні розуміння обстановки злочину є не лише взаємопов'язаними, але й повинні системно відображатися у криміналістичних напрацюваннях.

У підручниках з криміналістики зустрічаються різні підходи до визначення обстановки злочину. В.Ю. Шепітько у структурі криміналістичної характеристики обстановку злочину зводить до обстановки місця злочину та визначає її як «частину матеріального середовища, що включає, крім ділянки території, сукупність різних предметів, поведінку учасників події, психологічні стосунки між ними». На його думку, обстановка як сукупність матеріальних об'єктів на місці злочину відображає механізм

злочинної події, особливості дій злочинця та інших учасників» [4, с.277].

О.В. Лускатов обстановку вчинення злочину розглядає як «систему різних взаємодіючих між собою до та в момент вчинення злочину об'єктів, явищ і процесів, які характеризують місце, час, речовинні, природно-кліматичні, виробничо-побутові та інші умови навколишнього середовища, а також інші фактори об'єктивної реальності, що визначають можливість, умови та деякі обставини вчинення злочину» [2, с.412-413].

В.В. Тіщенко акцентує увагу на тому, що реалізація злочинного наміру можлива лише у відповідних умовах місця, часу, навколишнього середовища, господарської діяльності тощо, тобто у відповідній обстановці. «Під час планування злочину особа оцінює обстановку, з'ясовує й аналізує умови, що сприяють або перешкоджають реалізації її задуму». У світлі цього вчений досить широко та детально підходить до визначення структурних елементів обстановки злочину, серед яких називає: часову характеристику події злочину; просторову характеристику (місце підготовки, місце вчинення, місце приховування злочину та його наслідків, маршрути пересування злочинців, напрями переміщення предмета злочину тощо); матеріальну обстановку місць підготовки, вчинення та приховування злочину (якщо вони не збігалися); погодні й інші природничо-кліматичні умови; поведінку учасників події, що впливає на характер і результат дій злочинця; умови загального характеру, на фоні яких відбувається злочинна подія (масові заходи, святкування певної події тощо); обставини, що сприяють чи перешкоджають підготовці, вчиненню та приховуванню злочину [3, с.357-358].

Аналіз наведених наукових підходів свідчить, що обстановка вчинення злочину у криміналістиці розглядається як складна, багатокомпонентна категорія, яка виходить за межі виключно матеріального середовища місця події. Незважаючи на різні акценти у визначеннях, усі дослідники сходяться на тому,

що обстановка злочину відображає сукупність умов і факторів об'єктивної реальності, у межах яких формується та реалізується злочинний умисел і які безпосередньо впливають на механізм злочинної діяльності та характер слідової картини.

Підходи В.Ю. Шепітька, О.В. Лускатова та В.В. Тіщенко демонструють еволюцію розуміння обстановки злочину від відносно вузького трактування як частини матеріального середовища місця події до широкого системного бачення, що охоплює просторово-часові, соціальні, природно-кліматичні, виробничо-побутові, поведінкові та ситуаційні чинники. Особливої уваги заслуговує положення про важливу роль обстановки у злочинній діяльності, оскільки вона не лише відображає вже вчинену подію, а й впливає на вибір способу дій, можливість реалізації злочинного наміру та прийняття рішень суб'єктом злочину.

Таким чином, у криміналістичному значенні обстановка вчинення злочину має розглядатися як динамічна система умов і взаємопов'язаних елементів, що визначають можливості, межі та наслідки злочинної поведінки. Саме такий комплексний підхід створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу обстановки вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема з урахуванням специфіки жіночої злочинної поведінки та сучасних безпекових викликів.

Висновки. Обстановка вчинення жінками злочинів проти основ національної безпеки України характеризується підвищеною складністю, багаторівневістю та динамічністю, що зумовлено як специфікою об'єкта посягання, так і умовами повномасштабної збройної агресії, гібридних загроз та цифровізації суспільних процесів. На відміну від багатьох загальнокримінальних посягань, такі злочини вчиняються не лише в межах конкретного фізичного простору, а й у віртуальному, інформаційному та соціальному середовищі, що істотно трансформує уявлення про місце, час і умови злочинної події.

Просторова характеристика обстановки зазначених злочинів є неоднорідною та охоплює як територію, підконтрольну Україні, так і тимчасово окуповані території, прифронтові та прикордонні регіони, а також кіберпростір і різноманітні комунікаційні платформи (месенджери, соціальні мережі, форуми, різні сайти). Для частини злочинів проти основ національної безпеки України, учинених жінками, типовою є відсутність безпосередньої фізичної присутності на місці настання суспільно небезпечних наслідків, що зумовлює «розмитість» просторових меж злочинної події. Злочинні дії можуть реалізовуватися з місць постійного проживання, роботи, тимчасового перебування або через дистанційні канали зв'язку, що ускладнює локалізацію місця злочину та фіксацію матеріальних слідів. У таких випадках місцем виступає кіберпростір.

Інші злочини досліджуваної категорії, зокрема терористичний акт або ж посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, передбачають конкретне фізичне місце реалізації механізму злочину.

Часова характеристика обстановки вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, вчинених жінками, також має специфічні риси. Значна частина таких посягань має тривалий, розтягнутий у часі характер і реалізується у формі багатоепізодної діяльності, систематичного збору та передачі інформації, участі в інформаційно-психологічних операціях або забезпеченні злочинних схем. Водночас окремі злочини можуть вчинятися ситуативно, під впливом воєнної обстановки, соціального тиску, матеріальної залежності чи психологічної вразливості, що зумовлює імпульсивність прийняття рішень та мінімальну підготовку.

Важливим елементом обстановки є *соціально-психологічні умови*, у межах яких формується злочинна поведінка жінок. Воєнний

стан, масові переміщення населення, розрив соціальних зв'язків, перебування на окупованих територіях, економічна нестабільність, інформаційний вплив та маніпулятивні практики з боку ворожих спецслужб створюють сприятливе середовище для вербування, використання «в сліпу» або поступового залучення жінок до протиправної діяльності. У таких умовах обстановка злочину нерідко поєднує елементи примусу, залежності, психологічного тиску та псевдолегітимності дій, що має істотне значення для оцінки механізму злочину, побудови слідчих версій та вибору тактики проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту, щодо жінок-злочинниць.

Матеріальна обстановка вчинення злочинів цієї категорії часто є мінімалізованою та замаскованою під повсякденну діяльність. Засобами вчинення злочинів виступають особисті мобільні пристрої, комп'ютерна техніка, месенджери, соціальні мережі, банківські інструменти та цифрові платформи, використання яких не викликає підозри у оточення. Це зумовлює формування переважно цифрової та інформаційної слідової картини, яка потребує застосування спеціальних криміналістичних і технічних засобів фіксації та аналізу.

Особливістю обстановки вчинення жінками злочинів проти основ національної безпеки України є також *активна взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників*. Обстановка не лише відображає умови злочинної події, а й безпосередньо впливає на вибір способу дій, рівень конспірації, роль жінки у злочинній діяльності та характер залишених слідів. У цьому контексті вона виступає важливим джерелом криміналістично значущої інформації, що дозволяє реконструювати механізм злочину, встановити взаємозв'язки між учасниками та визначити напрямки досудового розслідування.

Таким чином, обстановка вчинення жінками злочинів проти основ національної безпеки України повинна розглядатися як складна динамічна система просторово-часових, соціальних,

психологічних, інформаційних та матеріальних умов, які не лише супроводжують злочинну діяльність, а й формують її зміст, спосіб реалізації та слідову картину. Її комплексний кримі-

налістичний аналіз є необхідною передумовою для розроблення ефективних методик розслідування зазначеної категорії злочинів в умовах сучасних безпекових викликів.

Анотація

У статті здійснено комплексний криміналістичний аналіз обстановки вчинення жінками злочинів проти основ національної безпеки України в умовах повномасштабної збройної агресії та сучасних гібридних загроз. Обґрунтовано, що трансформація суспільно-політичних процесів, цифровізація соціальних відносин, активне використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також особливості воєнного стану зумовили якісні зміни механізму злочинної діяльності цієї категорії та істотно вплинули на обстановку її реалізації.

На основі аналізу наукових підходів до розуміння обстановки злочину як елемента криміналістичної характеристики доведено доцільність її розгляду як складної динамічної системи просторово-часових, соціальних, психологічних, інформаційних і матеріальних умов, у межах яких формується та реалізується злочинний умисел. Акцентовано увагу на специфіці обстановки вчинення злочинів проти основ національної безпеки за участю жінок, зокрема на «розмитості» просторових меж злочинної події, поєднанні фізичного та віртуального середовища, тривалому або багатоепізодному характері злочинної діяльності, а також мінімалізації та маскуванні матеріальної обстановки.

Визначено роль соціально-психологічних чинників, пов'язаних із воєнним станом, примусом, залежністю, інформаційним впливом і маніпулятивними практиками, що створюють сприятливе середовище для залучення жінок до протиправної діяльності. Показано значення обстановки злочину для формування слідчої версії, вибору тактичних прийомів досудового розслідування та розроблення ефективних криміналістичних методик розслідування злочинів проти основ національної безпеки України з урахуванням гендерно зумовлених особливостей.

Ключові слова: злочини проти основ національної безпеки, жінки-злочинниці, обстановка злочину, криміналістична характеристика, воєнний стан.

Kilimichenko Khr.Yu. Forensic characteristics of the circumstances of committing crimes against the fundamentals of national security by women

Summary

The article provides a comprehensive forensic analysis of the circumstances under which crimes against the fundamentals of Ukraine's national security are committed by women in the context of a full-scale armed aggression and contemporary hybrid threats. It is substantiated that the transformation of socio-political processes, the digitalization of social relations, the active use of information and communication technologies, as well as the specific conditions of martial law have led to qualitative changes in the mechanism of criminal activity within this category of offenses and have significantly influenced the circumstances of their commission.

Based on an analysis of scholarly approaches to understanding the circumstances of a crime as an element of forensic characteristics, the article demonstrates the expediency of considering such circumstances as a complex dynamic system of spatial-temporal, social, psychological, informational, and material conditions within which criminal intent is formed and implemented. Particular attention is paid to the specific features of the circumstances of committing crimes against the fundamentals of national security involving women, including the "blurring" of the spatial boundaries of the criminal event, the combination of physical and virtual environments, the prolonged or multi-episodic nature of criminal activity, as well as the minimization and masking of the material setting.

The role of socio-psychological factors related to martial law, coercion, dependency, informational influence, and manipulative practices is identified as creating a favorable environment for involving women in unlawful activities. The significance of the circumstances of a crime for forming investigative versions, selecting tactical methods of pre-trial investigation, and developing effective forensic methodologies for investigating crimes against the fundamentals of Ukraine's national security with due regard to gender-determined characteristics is demonstrated.

Key words: crimes against the fundamentals of national security, women offenders, circumstances of a crime, forensic characteristics, martial law.

Список використаних джерел:

1. Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2014. 239 с.
2. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.
3. Криміналістика: підручник / За ред. В.В. Тіщенко. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 556 с.
4. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.